

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Красимира Теофилова Марулевска

**Относно: дисертационен труд на тема
„Развитие на социалните умения чрез обучението по учебния предмет
Човекът и обществото в трети клас“
за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“
в област на висше образование 1. Педагогически науки,
професионално направление 1.2. Педагогика,
докторска програма „Методики на обучението в начален
етап на основното образование“**

Докторант: Красимира Димитрова Николова

Научен ръководител: доц. д-р Снежана Попова

I. Кратки данни за докторанта

Красимира Димитрова Николова е докторант в редовна форма на обучение в катедра „Предучилищна и начална училищна педагогика“ във Факултета по педагогика на Югозападен университет „Неофит Рилски“, зачислена на 14.12.2018 г. и с удължен срок на обучение до 14.12.2022 г. Докторант Красимира Николова е с дългогодишен професионален педагогически опит в началния етап на основното образование. От 2017 г. е старши начален учител и базов специалист с договор с ЮЗУ „Неофит Рилски“, а от 08.09.2023 г. е асистент на ½ щат в катедра „Начална училищна педагогика“ във Факултета по педагогика. Нейната професионална дейност е съпроводена с активно участие в различни проекти по актуални проблеми на обучението, възпитанието и развитието на учениците в начална училищна възраст. Цялостната активност на Красимира Николова доказва наличие на последователност, отговорност, инициативност в професионалната педагогическа сфера и в научното осмисляне на придобития опит.

II. Актуалност на дисертационния труд

Научноизследователският интерес на докторант Красимира Николова е насочен към актуален проблем, значим за педагогическата теория и практика. Развитието на социалните умения на учениците в първия етап на основното образование е безспорно важна задача в контекста на високата цел за цялостно изграждане на личността и разгръщане на нейния интелектуален и творчески потенциал. В контекста на компетентностния подход, изследваната проблематика заявява своето място сред актуалните изследователски търсения в теорията на възпитанието и дидактиката, началната училищна педагогика и методиките на обучение в началния образователен етап. Социалните умения, като важен елемент в цялостната структура на социалните и гражданските компетентности, излизат на преден план

в процеса на развитие и социализация на личността. Целта, свързана с разкриване на възможностите за развитие на социалните умения в процеса на обучение по Човекът и обществото в трети клас, позволява на автора на дисертационния труд да достигне до значими изводи и обобщения, като се основава на специфичните съдържателни и технологични характеристики на педагогическия процес в рамките на посочения учебен предмет.

III. Адекватност на методиката

Цялостната изследователска концепция и методиката на изследването са ясно представени и научно обосновани, в пълно съответствие са с издигнатата цел и дават възможност за решаване на поставените от изследователя задачи. С прецизност и яснота са представени основните изследователски параметри. Подборът на методи и инструментариум за осъществяване на изследването е в пълно съответствие с целта и задачите и гарантира обективност и надеждност при проверка и доказване на хипотезата.

IV. Характеристика на дисертационния труд

Дисертационният труд е представен в общ обем от 278 страници, от които 185 страници основен текст и 91 страници приложения и литература. Включени са 28 таблици и 58 диаграми, 2 схеми и 10 фигури. Използваните литературни източници са 195 на брой. От тях 180 са на кирилица, 8 на латиница и 7 интернет източника. В своята съдържателна цялост и структурна последователност трудът включва: увод, три глави, заключение, приноси на дисертационния труд, библиография, приложения.

V. Научни постижения във връзка с представяне, анализ и интерпретация на идеи и концепции

- С научна точност и коректност са изяснени основни понятия и термини, важни за цялостното представяне на хода и резултатите на теоретичното изследване и експерименталната дейност за разкриване на възможностите за развитие на социалните умения на учениците в трети клас в процеса на обучение по Човекът и обществото.
- Направен е успешен опит да бъдат разкрити богатите възможности на обучението по Човекът и обществото, в чиито концептуални основания стоят ценните идеи на интегративността и се акцентира върху синтеза на познанията и взаимното допълване и обогатяване на умения и компетентности, придобивани в процеса на обучение по различни учебни предмети.
- Критично е осмислено актуалното състояние на учебно-възпитателната практика в обучението по Човекът и обществото в трети клас, анализирани са възможностите, които предоставя учебната литература. Очертан е съществуващият развиващ потенциал на учебния предмет по отношение на социалните и гражданските компетентности, и на социалните умения в частност.

- Заслужава внимание умело разкритата от докторант Красимира Николова ценна взаимно допълваща и взаимно усилваща връзка между съдържателните елементи на възпитанието, в т. ч. нравственото, естетическото, екологичното, и развитието на социалните умения.
- Разкрити са успешно научните основания на технологичния модел за развитие на социални умения у учениците в началното училище с опора върху актуални философски, психологически и педагогически идеи и теоретични постановки.
- Обосновано е значението на активната позиция на ученика в процеса на обучение. Изтъкната е необходимостта от нов дизайн на педагогическия процес, в който се отрежда важно място на интерактивността и диалогичността, на партньорството и сътрудничеството, и на рефлексията върху хода и резултатите от дейността.
- Очертан е набор от социални умения, които могат да бъдат формирани и развивани у учениците в процеса на обучение по Човекът и обществото в трети клас.

VI. Научни постижения във връзка с подготовката, реализацията и оценката на резултатите от емпиричното изследване

- Много добра е организацията на педагогическия експеримент, който се отличава с точни, последователни и аргументирани действия за реализация на трите етапа на изследването – констатиращ, формиращ и контролен..
- Създаден е инструментариум, релевантен на целта и задачите на научното изследване. Изградената система от критерии и показатели дава възможност да бъде проследена динамиката на социалните умения, целенасочено развивани в учебно-възпитателния процес по Човекът и обществото. Системата е много подробно представена, определени са и описани равнищата на развитие на социалните умения. Създадени са и се прилагат успешно диагностични инструменти за отразяване на резултати от наблюдения на активността на учениците.
- Ценен елемент в изследователската дейност на докторанта представляват използваните диагностични методики, правилно подбрани съобразно целта и задачите на изследването – общо 8 на брой, от които 4 модифицирани и 4 авторски.
- Количественият анализ на данните се отличава с точност и коректност. Придружен е със съответни таблици и графични изображения, които внасят допълнителна яснота в анализа и изводите.
- Качественият анализ разкрива уменията на докторант Красимира Николова за откриване на причинно-следствени връзки, правене на предположения, формулиране на изводи във връзка с възможностите за формиране и развитие на социални умения у учениците в обучението по Човекът и обществото в условията на създадения и апробиран технологичен модел.

VII. Научни и научно-приложни приноси

Реализираната в рамките на дисертационното изследване научноизследователска дейност и резултатите от нея дават основание за очертаване на следните научни приноси:

1. Разкрита е същността на социалните умения на учениците в началния етап на основното образование, очертани са техните съдържателни и структурни особености, като е отчетена спецификата на обучението, възпитанието, развитието и социализацията на детето в начална училищна възраст.
2. Представени са и доказани в хода на педагогически експеримент възможностите за развитие на социални умения у учениците чрез активизиране на богатия педагогически потенциал на обучението по учебния предмет Човекът и обществото чрез приложението на авторски технологичен модел за развитие на социалните умения на учениците.
3. Разработена е оригинална система от критерии и показатели, създаден е диагностичен инструментариум (авторски и модифицирани методики) за установяване равнището на социалните умения.

VIII. Бележки и препоръки

1. Като оценявам високо изследователските усилия на автора на дисертационния труд, огромния ресурс от време и професионална и личностна енергия, вложени в хода на опитно-експерименталната работа, бих искала да отбележа, че представянето на формирация етап на педагогическия експеримент би било много по-убедително и ценно в практико-приложен план, ако по-подробно, с повече конкретика са представени последователните професионални действия на учителя и учебната дейност на учениците при реализацията на отделните компоненти в технологичния модел.
2. Налице е известен дисбаланс в представянето на трите етапа на педагогическия експеримент, с много силен превес на констатиращия и контролния над формирация. Това може да се открие и на чисто формално равнище: на формирация етап (апробиране на технологичния модел) са отредени едва 16 страници от основния текст, а само на констатиращия етап – 51 страници.
3. Бих препоръчала в книгата, която ще бъде издадена на основата на дисертационния труд, формирацият етап, който може да бъде изключително ценен за практиката, наред с диагностичния инструментариум, да бъде представен по-подробно, с много повече конкретика, за да бъде ценен ориентир в работата на началните учители във връзка с развитието на социалните умения на учениците.

1. Авторство на дисертационния труд и приносите, оценка на публикациите

Представеният дисертационен труд е оригинално авторско научно постижение. Приемам приносите, очертани от автора. Публикационната активност на докторант Красимира Николова е много добра. Представени са четири публикации на доклади от участия в две международни и две национални конференции. Две от публикациите са в сборници от конференциите, а другите две са в списание на Института за мениджмънт на знанието, гр. Скопие, Република Северна Македония. Публикациите са свързани с изследваната в дисертационния труд проблематика.

2. Автореферат

В съдържателно и структурно отношение авторефератът отговаря на изискванията и отразява коректно цялостното научно изследване. Налице са необходимите структурни компоненти и технически параметри.

3. Заключение

Дисертационният труд на докторант Красимира Димитрова Николова е резултат от задълбочена научноизследователска дейност. Изследването притежава характеристиките научност и оригиналност, предоставя възможности за приложение на идеи и технологични решения за развитие на социални умения у учениците в началния етап на основното образование. Изтъкнатите достойнства на дисертационния труд и направените препоръки ми дават основание убедено да предложа да бъде присъдена на Красимира Димитрова Николова образователната и научна степен „Доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма „Методики на обучението в начален етап на основното образование“.

21.05.2025 г.

Благоевград

Автор на становището:

Доц. д-р Красимира Марулевска

OPINION
by Associate Professor Krasimira Teofilova Marulevska, PhD
Regarding: dissertation titled
"Developing social skills through the subject individual and society in third
grade teaching"
submitted for the award of the educational and scientific degree "Doctor"
in Higher Education Area 1. Pedagogical Sciences,
Field of Study 1.2. Pedagogy,
Doctoral Program "Methodology of Education in the Primary Stage of Basic
Education"

Doctoral Student: Krasimira Dimitrova Nikolova
Scientific Supervisor: Associate Professor Snezana Popova, PhD

I. Brief doctoral student data

Krasimira Dimitrova Nikolova is a full-time doctoral student in the Department of Preschool and Primary School Pedagogy at the Faculty of Pedagogy, South-West University "Neofit Rilski." She was enrolled on December 14, 2018, with an extended period of study until December 14, 2022. Doctoral student Krasimira Nikolova has extensive professional pedagogical experience in the primary stage of basic education. Since 2017, she has been a senior primary school teacher and a mentor specialist under a contract with SWU "Neofit Rilski," and as of September 8, 2023, she has held the position of part-time assistant professor in the Department of Primary School Pedagogy at the Faculty of Pedagogy. Her professional activity is marked by active participation in various projects addressing current issues in the teaching, upbringing, and development of students in primary school age. The overall activity of Krasimira Nikolova demonstrates consistency, responsibility, and initiative in the professional pedagogical field and in the scholarly reflection on the experience gained.

II. Topicality of the dissertation

The research interest of doctoral student Krasimira Nikolova is directed toward a current issue of significance for both pedagogical theory and practice. The development of social skills among students in the initial stage of basic education is undoubtedly a crucial task in the context of the broader goal of fostering holistic personality development and the unfolding of students' intellectual and creative potential. Within the framework of the competence-based approach, the topic under investigation establishes its place among the contemporary research priorities in the theory of education and didactics, primary school pedagogy, and the methodologies

of instruction in the early educational stage. Social skills, as a key component within the broader structure of social and civic competences, come to the forefront in the process of personal development and socialization. The aim, which is related to uncovering the possibilities for developing social skills through the teaching of the subject *Individual and Society* in the third grade, enables the author of the dissertation to reach significant conclusions and generalizations, grounded in the specific content-related and technological characteristics of the pedagogical process within the framework of the aforementioned school subject.

III. Methodology relevance

The overall research concept and methodology are clearly presented and scientifically substantiated, fully aligned with the stated objective and enabling the resolution of the tasks set by the researcher. The main research parameters are outlined with precision and clarity. The selection of methods and research tools is entirely consistent with the aim and objectives of the study, ensuring objectivity and reliability in testing and validating the hypothesis.

IV. Characteristics of the dissertation

The dissertation is presented with a total volume of 278 pages, of which 185 pages constitute the main text and 91 pages comprise appendices and references. It includes 28 tables, 58 charts, 2 schemes, and 10 figures. A total of 195 bibliographic sources have been used, of which 180 are in Cyrillic, 8 in Latin script, and 7 are internet sources. In terms of its substantive coherence and structural consistency, the dissertation includes: an introduction, three chapters, a conclusion, contributions of the dissertation, bibliography, and appendices.

V. Scientific achievements related to the presentation, analysis, and interpretation of ideas and concepts

- Key concepts and terms essential to the overall presentation of the course and results of both the theoretical study and the experimental activity aimed at uncovering the potential for developing social skills in third-grade students through the subject *Individual and Society* are clarified with scientific precision and accuracy.
- A successful attempt has been made to reveal the rich potential of instruction in *Individual and Society*, which is grounded in the valuable ideas of integration and emphasizes the synthesis of knowledge and the mutual complementarity and enrichment of skills and competences acquired through different school subjects.
- The current state of educational practice in teaching *Individual and Society* in the third grade has been critically examined, and the opportunities provided by educational literature

have been analyzed. The existing developmental potential of the subject in terms of social and civic competences—and social skills in particular—has been outlined.

- Special attention deserves the skillful identification by doctoral student Krasimira Nikolova of the valuable, mutually reinforcing and complementary relationship between the components of education—moral, aesthetic, ecological—and the development of social skills.
- The scientific foundations of the technological model for the development of social skills in primary school students have been successfully revealed, based on relevant philosophical, psychological, and pedagogical ideas and theoretical frameworks.
- The importance of the active role of the student in the learning process has been substantiated. The need for a new design of the pedagogical process has been emphasized—one that allocates an essential place to interactivity and dialogue, to partnership and cooperation, and to reflection on both the course and outcomes of educational activities.
- A set of social skills that can be formed and developed in students through the teaching of *Individual and Society* in the third grade has been identified.

VI. Scientific achievements related to the preparation, implementation, and evaluation of the results of the empirical research

- The pedagogical experiment is very well organized, distinguished by precise, consistent, and well-argued actions throughout the three phases of the research—diagnostic, formative, and control.
- A set of tools has been developed that is relevant to the aim and tasks of the scientific study. The constructed system of criteria and indicators allows for the tracking of the dynamics of social skills purposefully developed within the educational process through *Individual and Society*. The system is presented in great detail, with clearly defined and described levels of development of social skills. Diagnostic tools have been created and successfully applied to record results from observations of student activity.
- A valuable component of the doctoral candidate's research work is the use of diagnostic methodologies—eight in total, four of which are modified and four original—carefully selected in accordance with the purpose and objectives of the study.
- The quantitative analysis of the data is characterized by precision and accuracy. It is accompanied by relevant tables and graphical representations, which provide additional clarity in the analysis and conclusions.
- The qualitative analysis demonstrates the doctoral student Krasimira Nikolova's ability to identify cause-and-effect relationships, make hypotheses, and formulate conclusions regarding the possibilities for forming and developing social skills in students through instruction in *Individual and Society*, within the context of the designed and tested technological model.

VII. Scientific and Applied Contributions

The research activity carried out within the framework of the dissertation and its results provide grounds for outlining the following scientific contributions:

1. The essence of social skills in students at the primary stage of basic education has been revealed, and their content-related and structural characteristics have been outlined, taking into account the specific features of teaching, upbringing, development, and socialization of children in early school age.
2. The possibilities for developing students' social skills have been presented and empirically validated through a pedagogical experiment by activating the rich pedagogical potential of the subject *Individual and Society*, through the implementation of an original technological model for the development of students' social skills.
3. An original system of criteria and indicators has been developed, along with a diagnostic toolkit (including both author-designed and modified methodologies) for assessing the level of social skills.

VIII. *Remarks and recommendations*

1. While highly appreciating the research efforts of the author of the dissertation, as well as the considerable investment of time, professional, and personal energy dedicated to the experimental work, I would like to note that the presentation of the formative stage of the pedagogical experiment would have been more convincing and valuable in practical-applicative terms if the teacher's sequential professional actions and the students' learning activities in the implementation of the individual components of the technological model were described in greater detail and with more specificity.
2. There is a noticeable imbalance in the presentation of the three stages of the pedagogical experiment, with a significant emphasis on the diagnostic and control stages at the expense of the formative one. This is also evident on a formal level: the formative stage (the implementation of the technological model) occupies only 16 pages of the main text, while the diagnostic stage alone spans 51 pages.
3. I would recommend that in the book to be published based on the dissertation, the formative stage—which holds significant practical value—alongside the diagnostic toolkit, be presented in greater detail and with much more specificity, so as to serve as a valuable guide for primary school teachers in their work on developing students' social skills.

1. *Authorship of the Dissertation and Contributions, Evaluation of Publications*

The presented dissertation is an original scholarly achievement by the author. I fully acknowledge the contributions outlined by the doctoral candidate. The publication activity of doctoral student Krasimira Nikolova is very good. Four publications have been presented—conference papers from participation in two international and two national conferences. Two of the

publications appear in the respective conference proceedings, while the other two are published in a journal of the Institute for Knowledge Management, Skopje, Republic of North Macedonia. The publications are closely related to the topic investigated in the dissertation.

2. *Author`s abstract*

In terms of content and structure, the abstract meets the required standards and accurately reflects the overall scientific research. It includes all necessary structural components and complies with the technical specifications.

3. *Conclusion*

The dissertation of doctoral student Krasimira Dimitrova Nikolova is the result of in-depth scientific research. The study possesses both scientific merit and originality, offering opportunities for the application of ideas and technological solutions aimed at developing social skills in students at the primary stage of basic education. The strengths of the dissertation, along with the recommendations provided, give me solid grounds to confidently propose that Krasimira Dimitrova Nikolova be awarded the educational and scientific degree "Doctor" in Higher Education Area 1. Pedagogical Sciences, Field of Study 1.2. Pedagogy, Doctoral Program "Methodology of Education in the Primary Stage of Basic Education."

21.05.2025

Blagoevgrad

Opinion by:

Assoc. prof Krasimira Marulevska, PhD